

عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت

Social Determinants of Health

تهیه و تنظیم: دکتر سلیمه زارع عبداللہی
دکترای آموزش بهداشت و ارتقای سلامت

عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت

- در چند سال گذشته سیر تحولات سلامتی در دنیا و در ایران باعث توجه هر چه بیشتر به مقوله‌های اجتماعی سلامت شده است.
- مشکلاتی نظیر بی سوادی، بیکاری، فقر، اعتیاد و رفتارهای پرخطر بیش از هر عامل دیگری به سلامتی انسان ها و جوامع آسیب وارد می نماید .
- شرایط اجتماعی که مردم در آن زندگی می کنند اثر فاحشی بر سلامت آنان دارد. موقعیت هایی مثل فقر، تغذیه نامناسب، مسکن نامناسب ، بیکاری، درآمد نامطمئن، تحصیلات اندک، تبعیض اجتماعی، سکونت در محیط های محروم از عمده ترین عوامل تعیین کننده سلامت و نابرابری های سلامت هستند. در واقع صحیح است که مراقبت های پزشکی می توانند باعث طول عمر و یا بهبودی از یک بیماری جدی شوند ولی آن چیزی که برای سلامت جمعیت مهم است، شرایط اجتماعی - اقتصادی است که باعث می شود مردم بیمار شوند و یا نیاز به مراقبت پزشکی داشته باشند.

عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت

- در طی ۵۰ سال اخیر موفقیت های زیادی در عرصه سلامت نصیب کشورهای مختلف شده که بسیار چشمگیرتر از سال های قبل از آن بوده وحتی در بسیاری از فقیرترین کشورها،افزایش چشمگیری در امید زندگی و کاهش مرگ و میر کودکان بدست آمده است. اما اگر در این زمینه کنکاش عمیق شود، چهره متفاوتی ،که نابرابری های در حال ظهور در سلامت هستند ، ظاهر خواهند شد.
- در واقع زمانی که داده های سلامت را به تفکیک گروههای مختلف در درون اجتماع بررسی کنیم ، این تفاوتها آشکار خواهد شد.برای مثال ، در بسیاری از کشورهای با اقتصاد در حال پیشرفت،تفاوت های برزگی در سلامت در بین نواحی روستایی و مراکز شهری یا افراد تحصیلکره و بیسواد و یا افراد شاغل و بیکار به چشم می خورد.

عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت

در همین راستا سازمان جهانی بهداشت تلاش چشمگیری برای مشخص کردن عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت و عدالت در سلامت شروع کرده است و کمیسیون عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت را تشکیل داده است. هدف این کمیسیون بررسی تاثیر عوامل اجتماعی بر سلامت و اتخاذ راهکارهای مناسب برای حل مشکلات ناشی از آن و کاهش بی عدالتی های سلامت است. در بدو تاسیس کمیسیون، کشور ایران نیز به عضویت این کمیسیون درآمد و اجرای عدالت در سلامت در کشور به صورت جدی تر پیگیری گردید.

- مباحث جدیدی چون سرمایه اجتماعی و شبکه های اجتماعی که بطور روزمره با آنها روبرو می شویم در حیطه دانش پزشکی قبلی قرار ندارند.
- از طرفی اگر بخواهیم برای سلامت جامعه اقدام مؤثری انجام دهیم بدون توجه به ریشه های اصلی آن اقداماتمان گذرا و علامتی خواهند بود.

عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت

وزارت بهداشت و درمان در راستای سنجش عدالت در سلامت بعد از جلسات کارشناسی متعدد ، ۵۲ شاخص کشوری عدالت در سلامت را با همکاری سایر وزارتخانه ها تدوین کرد و هیئت دولت نیز در جلسه مورخه ۱۳۸۹/۱۰/۱۲ این شاخص ها را تصویب نمود و دستور العمل اجرایی مصوبه را جهت اجرا به تمامی وزارتخانه ها و سازمانهای دخیل در برنامه ابلاغ نمود. بر اساس این مصوبه وزارت بهداشت و درمان و سایر ادارات ذیربط موظف شدند نسبت به احصای شاخص های ۵۲ اقدامات لازم را انجام دهند و برنامه ریزی های لازم جهت کاهش نابرابری های سلامت در کشور صورت گیرد.

• با ابلاغ معاون سلامت وزارت بهداشت و درمان ، کار احصای شاخص های عدالت در سلامت، در دانشگاه علوم پزشکی استان آذربایجان غربی با تشکیل کمیته استانی برنامه آغاز گردید. و بر اساس ساختار پیشنهادی وزارت متبوع از تمامی ادارات دخیل در برنامه دعوت بعمل آمد و شاخص های عدالت در سلامت و نحوه احصای شاخص ها و اهداف برنامه و وظایف هر یک از ادارات به صورت مبسوط تشریح گردید و کارگروههای تخصصی برنامه جهت بررسی تفصیلی شاخص ها و مشکلات فراروی احصای آنها تشکیل شدند و برنامه در حال اجرا در استان می باشد.

عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت

- بدون شک بخش مهمی از مشکل HIV، و قسمتی قابل توجه از ریشه اعتیاد، دارای زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی است.
- مداخله در این گونه مسایل، نیازمند ابزارهای جدیدی برای درک درست پدیده‌هایی از این قبیل و به خصوص مداخله‌های بین‌بخشی است

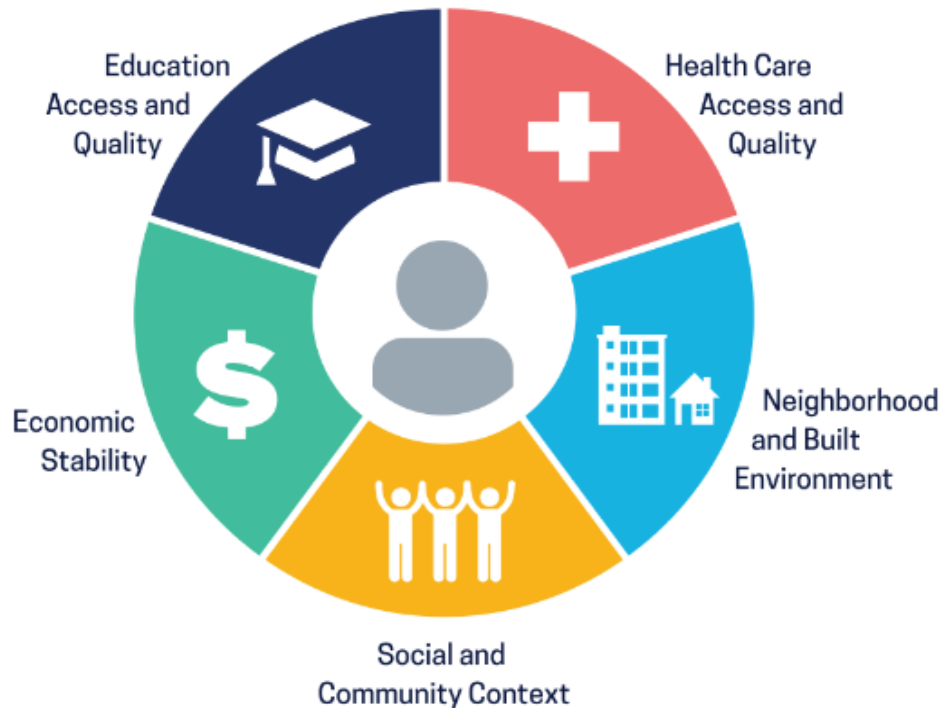
عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت

- تعریف عوامل تعیین کننده اجتماعی موثر بر سلامت (SDH) از دیدگاه سازمان جهانی بهداشت: «شرایطی که در آن افراد متولد می شوند، رشد می کنند، کار می کنند، زندگی می کنند و پیر می شوند و مجموعه وسیع تری از نیروها و سیستم هایی که شرایط زندگی روزمره را شکل می دهند».
- عوامل SDH عبارتند از: ثبات اقتصادی، دسترسی به آموزش با کیفیت، دسترسی به خدمات سلامت با کیفیت، زمینه های اجتماعی و جامعه و شرایط محله و محیط زندگی.

عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت

Social Determinants of Health

عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت

علل اهمیت عوامل تعیین کننده SDH:

عوامل تعیین کننده اجتماعی موثر بر سلامت، سبب تاثیر قابل توجهی بر دامنه گسترده‌ای از سلامت، عملکرد، پیامدهای کیفیت زندگی و عوامل خطر می شوند.

۳۰ تا ۵۵ درصد از پیامدهای سلامتی را تحت تاثیر قرار می دهند، همچنین با عوارض، مرگ و میر (از جمله وضعیت اجتماعی-اقتصادی پایین محله (۲۵-۱۸ درصد)، فقر (۶-۲ درصد) و نابرابری درآمد (۲۵٪-۹)) و سایر شاخص های سلامت مرتبط هستند.

باعث افزایش فاصله امید زندگی از بدو تولد می شوند (در شهرستان هایی که بیشترین و کمترین امید زندگی را دارند، ۲۰ سال می باشد).

عوامل خطر ساز سلامتی (مانند: رژیم غذایی نامناسب، ورزش ناکافی و سیگار کشیدن) در گروه هایی با وضعیت اجتماعی-اقتصادی پایین تر، شایع تر است. اپیدمیولوژیست ها این را به عنوان الگوهای اجتماعی، موانع رفتارهای سالم و بازاریابی هدفمند توسط صنایع تنباکو، الکل و فست فود یاد می کنند.

عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت

علل اهمیت عوامل تعیین کننده SDH:

SDH اساساً با محدود کردن فرصت‌ها برای داشتن یک سبک زندگی سالم و از طریق استرس مزمن بر نتایج سلامتی تأثیر می‌گذارد.

SDH از طریق طبقه‌بندی اجتماعی و کاهش نفوذ سیاسی و اجتماعی منجر به نابرابری‌های بهداشتی می‌شود که در نهایت منجر به عدم تعادل قدرت بین گروه‌ها بر اساس وضعیت اجتماعی-اقتصادی، نژاد، قومیت و سایر ویژگی‌ها می‌شود.

عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت

شبکه خدمات جامع و همگانی سلامت، بزرگترین بستر ارائه مراقبت‌های بهداشتی در ایران، به طور گسترده به عنوان یک نقطه طبیعی ادغام و هماهنگی بین مراقبت‌های بالینی و بهداشت عمومی، سلامت رفتاری و خدمات اجتماعی در نظر گرفته می‌شود.

ایجاد نظام مراقبت بهداشتی اولیه و توسعه فرصت‌های آموزش پزشکی و پیراپزشکی نقش اساسی در موفقیت‌های بهداشتی کشور داشته‌اند. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ضمن محوری شناختن سلامت انسان، بهداشت و درمان را از جمله نیازهای اساسی می‌شناسد و در اصول ۲۹، ۳ و ۴۳ دولت را مکلف کرده است تا تمامی امکانات خود را جهت سلامت افراد جامعه بسیج نماید.

جلب مشارکت مردم که در واقع خط مشی اساسی شبکه محسوب می‌شود و ارتقای دانش و عملکرد بهداشتی مردم (Health Promotion)، حرکت جامعه به سمت خوداتکایی و خودمراقبتی (Self Care) است. هماهنگی درون‌بخشی مبنای ارائه خدمات سلامت، تاکید بر هماهنگی‌ها در درون‌بخش سلامت و ارائه خدمات جامع سلامتی به صورت تیمی است.

عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت

امروزه اعتقاد بر این است که افراد برای اینکه بتوانند در تغییر رفتار و ارتقاء سلامت خود موفق باشند باید خودشان را در غلبه بر موانعی که ممکن است برای تغییر رفتار وجود داشته باشد کارآمد ببینند.

اقدامات سیاستی در مورد SDH و نابرابری سلامت باید در چارچوب سیاست‌های سلامت در نظر گرفته شود و ایران تلاش‌های قابل توجهی برای این هدف انجام داده است.

با این حال، تمرکز بر توسعه چارچوب ملی برای استراتژی‌های سلامت بر اساس چارچوب سیاست SDH یک اولویت فوری برای سیاست سلامت عمومی در ایران است. علاوه بر این، یک سیستم نظارت بر عدالت سلامت عملکردی برای اندازه‌گیری روند نابرابری سلامت بر اساس داده‌های سیستم‌های معمول و انجام بررسی‌ها و بهبودهای بعدی در زیرساخت‌ها، ظرفیت‌سازی و منابع پایدار برای چنین سیستمی در اولویت هستند.

عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت

با عنایت به نقش مهم عوامل تعیین کننده اجتماعی موثر بر سلامت بر دامنه گسترده ای از سلامت، عملکرد، پیامدهای کیفیت زندگی و عوامل خطر و تاکید مقام محترم وزارت بر اصلاح و رصد مستمر عوامل تعیین کننده اجتماعی موثر بر سلامت و تاکید مقام معظم رهبری بر تقویت شبکه بهداشت و درمان کشور، یکی از برنامه های اولویت دار وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در سال ۱۴۰۱، ساماندهی عوامل تعیین کننده اجتماعی موثر بر سلامت در شبکه خدمات جامع و همگانی سلامت قرار گرفته است.

جهت اجرایی نمودن برنامه با محوریت عوامل تعیین کننده اجتماعی موثر بر سلامت سه اقدام اجرایی به شرح زیر باید به عنوان اولویت در نظر گرفته شود:

- ✓ ساماندهی عوامل تعیین کننده اجتماعی موثر بر سلامت در شبکه خدمات جامع و همگانی سلامت
- ✓ فعال نمودن شبکه مراکز تحقیقاتی عوامل تعیین کننده اجتماعی موثر بر سلامت
- ✓ رصد و دیده بانی شاخص های اولویت دار SDH در سطوح شهرستان / استان / ملی

عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت کدامند؟

• برخی از عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت به شرح زیرند :

- ۱- درآمد خانوار
- ۲- طبقه اقتصادی خانواده
- ۳- میزان برخورداری از حمایت اجتماعی
- ۴- سطح سواد و مهارت
- ۵- استقلال و شرایط کار
- ۶- محیط اجتماعی
- ۷- شرایط محیط زندگی و مسکن
- ۸- سال‌های امید به زندگی
- ۹- فرهنگ عمومی
- ۱۰- جنسیت
- ۱۱- حمل و نقل راه و ترابری
- ۱۲- ایمنی غذایی
- ۱۳- رشد دوران اولیه کودکی
- ۱۴- آموزش

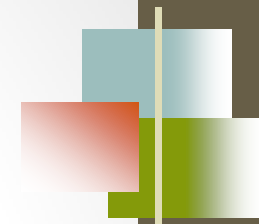
عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت

لازم به ذکر است بر اساس برنامه ریزی راهبردی قبلی چهارده حیطه اولویت دار در سطح ملی تعیین شده اند که به شرح زیر می باشند:

"رشد دوران اولیه کودکی، آموزش، حمایت اجتماعی و اقتصادی، مراقبت بهداشتی عادلانه، جنسیت، مسکن، ارتقاء شیوه زندگی، حاشیه نشینی، سلامت روانی و معنوی، امنیت تغذیه و غذا، بیکاری و شغل نا ایمن و حوادث راهنمایی و رانندگی"

تعریف مفاهیم:

- **برابری سلامت (Health equity):** «دستیابی به بالاترین سطح سلامت برای همه افراد است. دستیابی به برابری سلامت مستلزم ارزش گذاری یکسان برای همه با تلاش های متمرکز و مداوم اجتماعی برای رسیدگی به نابرابری های قابل اجتناب، بی عدالتی های تاریخی و معاصر و از بین بردن تفاوت های بهداشتی در مراقبت های بهداشتی است.

- **منابع جامعه محور (Community-based Resources):** منابع جامعه محور به سازمان هایی اطلاق می شود که برنامه ها و خدماتی را ارائه می دهند که به افراد در رفع نیازهای اجتماعی و اقتصادی کمک می کند.

عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت

• تجربه سایر کشورها نشان داده است که سلامت عمومی جامعه تأمین نخواهد شد مگر آنکه بعضی از مؤلفه‌ها و تعیین کننده‌های کلان آن مانند فقر، حمایت‌های اجتماعی و همچنین بیسوادی نیز مدنظر قرار گیرند؛ چرا که همه ابعاد سلامت تحت تأثیر این عوامل قرار می‌گیرند. تحقیقات انجام شده جهانی حاکی از این است که عوامل مؤثر در سلامت بدین صورت قابل جمع بندی هستند:

□ ۱۵ تا ۲۰ درصد عوامل زیستی

□ ۱۰ تا ۱۵ درصد عوامل فیزیکی

□ ۱۰ تا ۲۵ درصد نظام مراقبت‌های بهداشتی - درمانی

□ ۵۰ درصد عوامل اجتماعی - اقتصادی

عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت کدامند؟

- عواملی چون:
 - میزان درآمد
 - سطح تحصیلات
 - شغل
 - تغذیه
 - طبقه اجتماعی
- نقش بسزایی در تعیین سطح سلامت افراد دارند

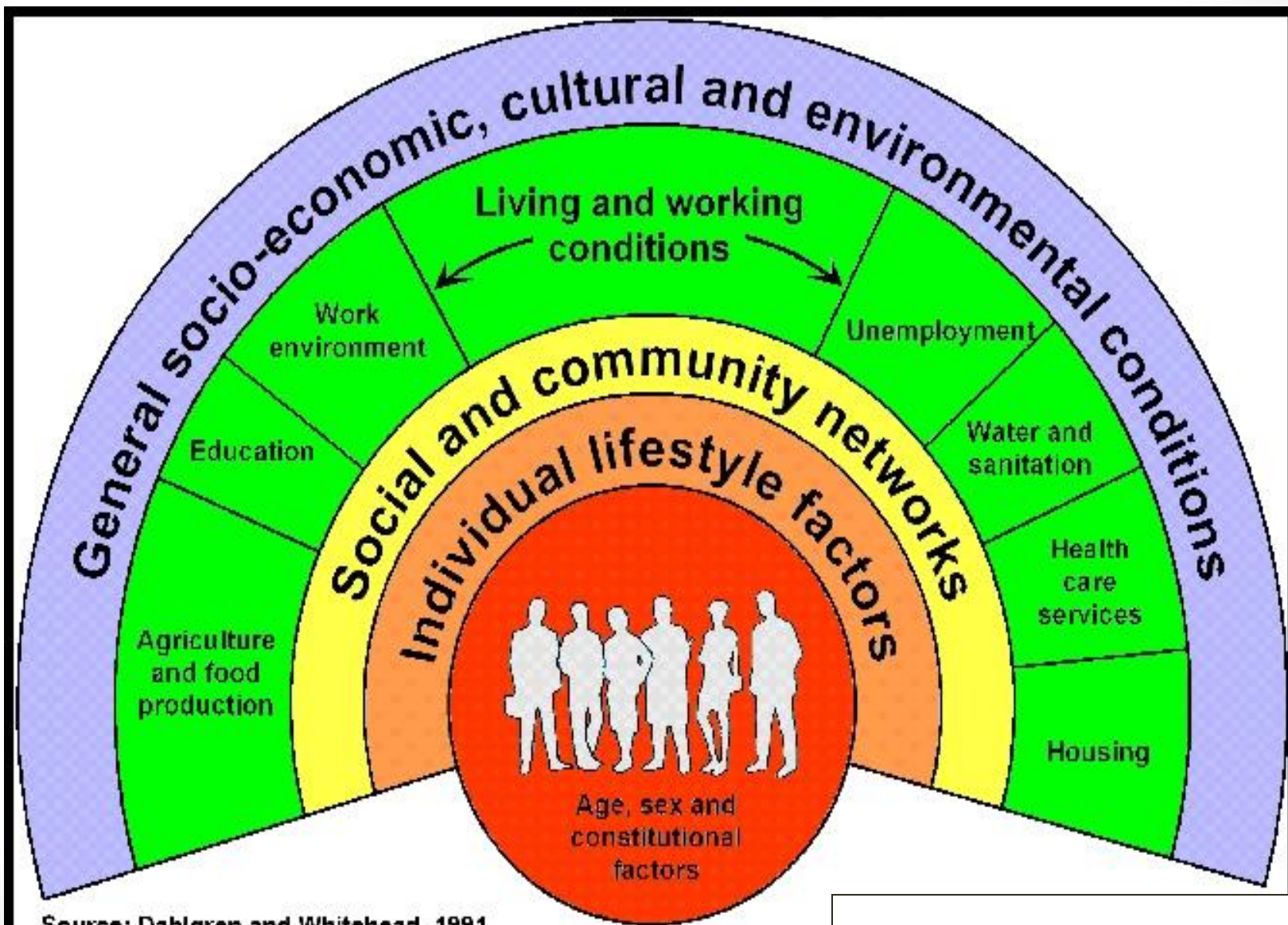
ارتقاء سطح سلامت و توزیع عادلانه آن

- توزیع عادلانه سلامت بین
 - فقیر و غنی
 - شهرنشین و حاشیه نشین
 - بیکار و شاغل
 - بی سواد و با سواد
- مقدور نخواهد بود مگر با مداخله در سطح تعیین کننده های اجتماعی سلامت
- عدالت اجتماعی است که می تواند عدالت در سلامت را به ارمغان آورد.

مطالعات مختلف ابعاد متفاوتی از متغیرهای اجتماعی مؤثر بر سلامت را در نظامهای سلامت کشورهای گوناگون شناسایی نموده اند؛ بعبارت دیگر، اینکه هر نظام سلامت کدام دسته از این ابعاد را بعنوان اولویت خود انتخاب نمایند، بسته به ویژگی‌های اجتماعی و وضعیت سلامت آن کشور دارد.

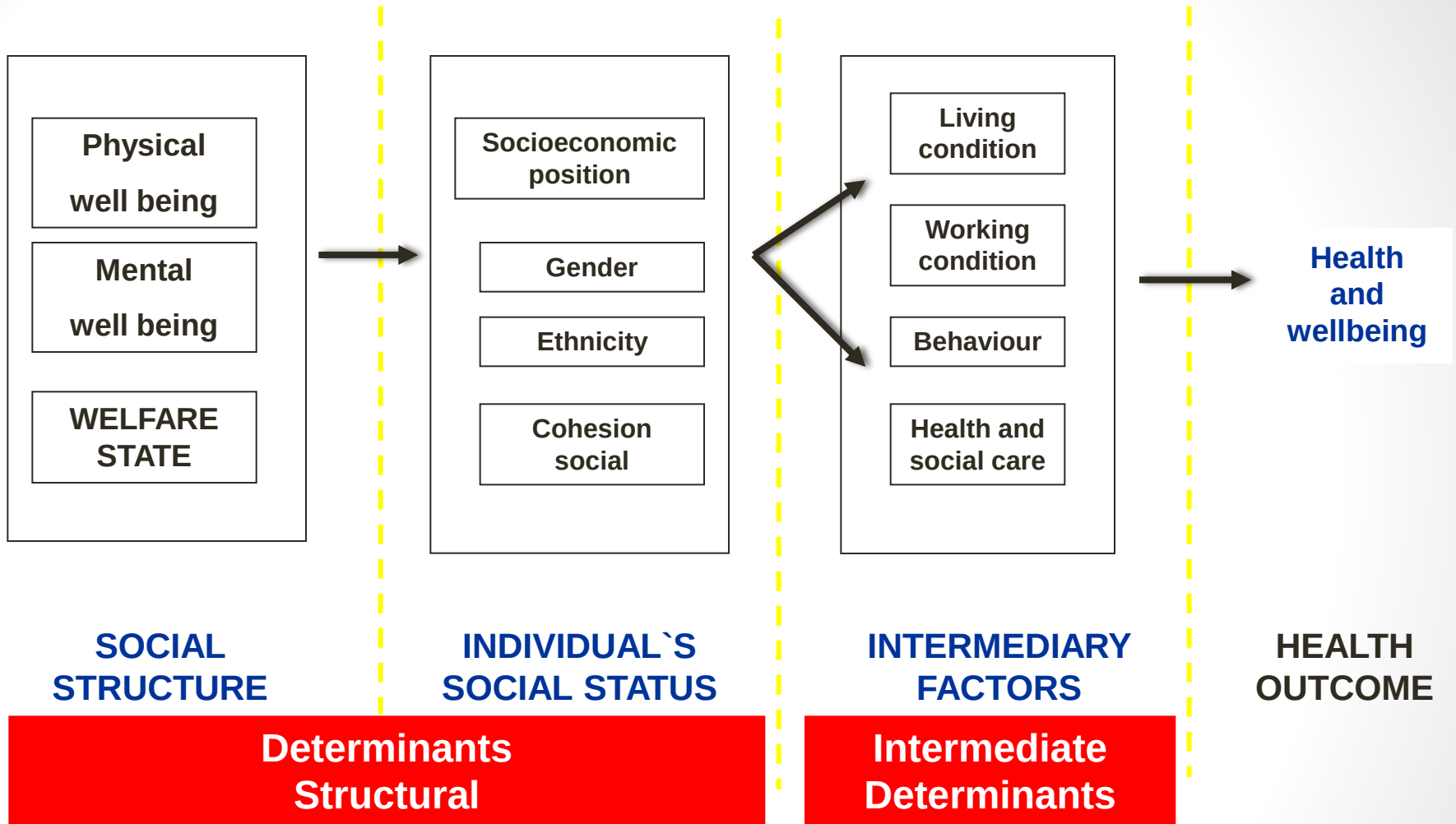

Source: Dahlgren and Whitehead, 1991

The Main Determinants of Health

Spectrum of Health Determinants

The entry points

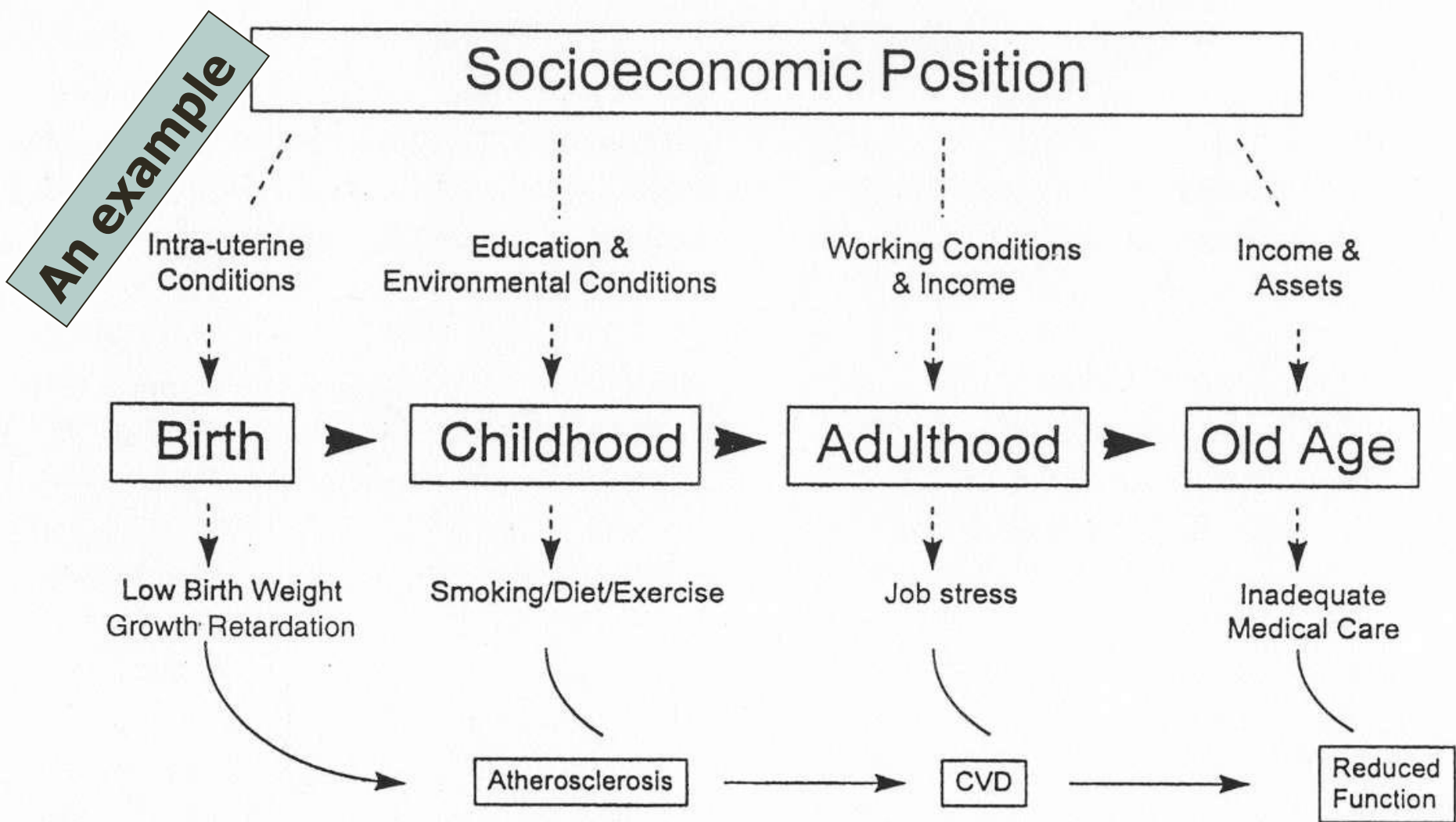

Figure 2–1. Socioeconomic influences on cardiovascular disease from a lifecourse perspective.

SDH are multisectoral and influences are throughout lifespan

Causes of the causes

- بجای مبارزه با معلول یا علل واسطه ای باید با علت العلل بیماری ها مبارزه کرد.
- همه می دانند که گروههای محروم تر و فقیر تر عمر کوتاه تری دارند. مثلاً امید به زندگی مردان در یکی از محرومترین نواحی گلاسکو در بریتانیا ۵۴ سال است ، درحالیکه در بهرمندترین نقطه همان شهر ۸۲ سال است.
- در بسیاری از کشورها افراد بیکار سلامت روان نامناسب تر داشته و قد کودکان این گروه از کودکان هم سن که پدر شاغل دارد کوتاه تر است.

Causes of the causes

- شواهد علمی نشان می دهد که بیشترین بار بیماریها و قسمت اعظم نابرابری های سلامت از عوامل اجتماعی ناشی می شود.
- در طول تاریخ کاهش های اساسی در مرگ و میر ناشی از بیماریهای عفونی مثل سل، قبل از توسعه درمان های طبی موثر و تحت تأثیر بهبود شرایط اجتماعی-اقتصادی رخ داده است.

اگر کمی به تعریف سلامت و ... دقت کنیم!

- سلامتی: رفاه کامل جسمی، روانی و **اجتماعی** و نه فقط نبود بیماری
- استراتژی سلامت برای همه HFA و مراقبت های بهداشتی اولیه PHC توجه به عوامل اجتماعی سلامت دارد
- فعالیت های بهداشتی نه به عنوان یک مداخله کوتاه مدت و مستقل، بلکه باید به عنوان بخشی از فرآیند بهبود شرایط زندگی در نظر گرفته شود.

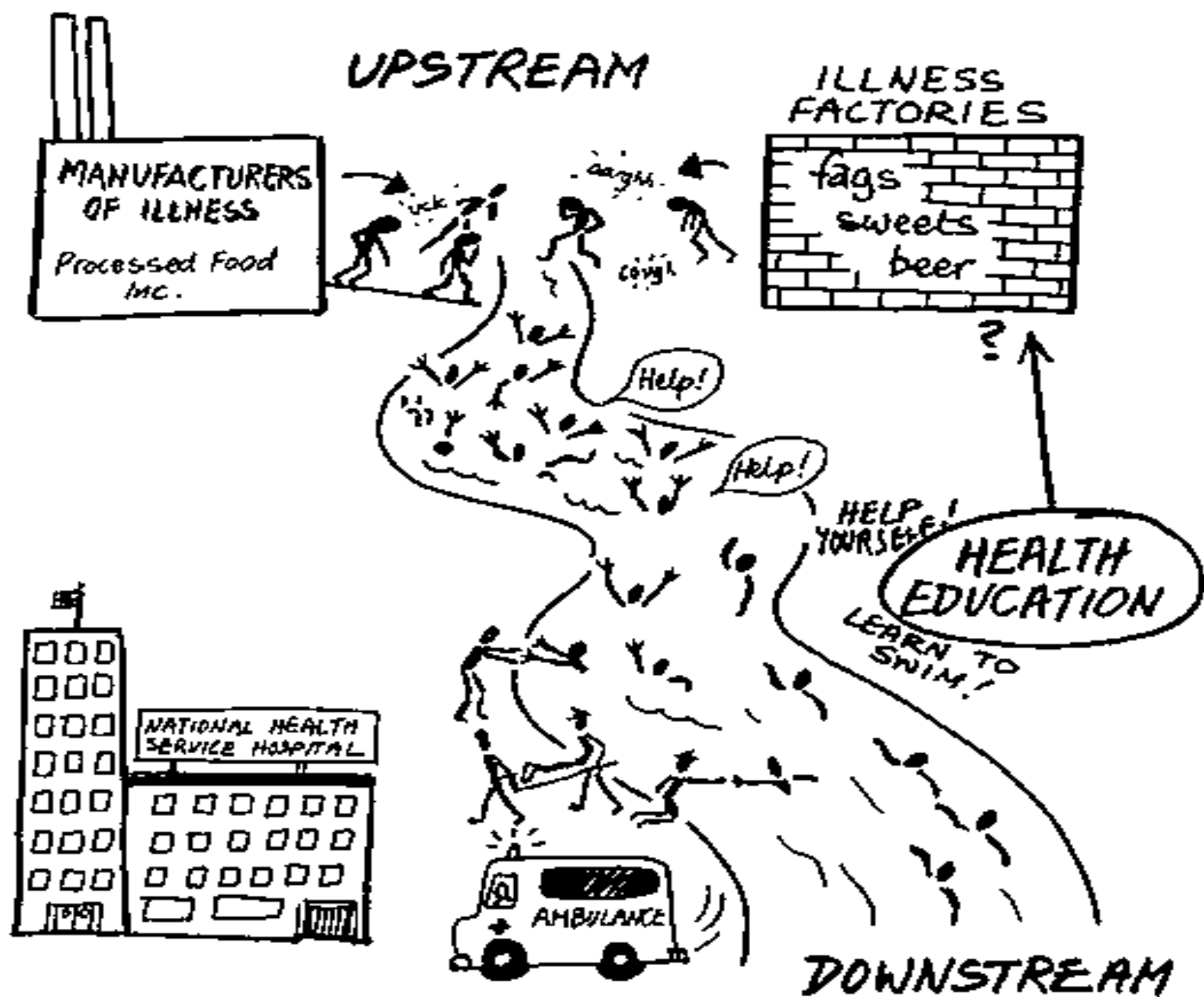
نخستین کنفرانس بین المللی ارتقاء سلامت در اوتتاوا ۱۹۸۶

• منشور اوتتاوا: ۸ عامل موثر و کلیدی پیش نیاز سلامت را تعیین کرد:

• صلح، سرپناه، آموزش، مواد غذایی، درآمد، اکوسیستم دارای ثبات، منابع پایدار، عدالت اجتماعی و برابری

• نتیجه: بدون کاهش فقر، بهبود تغذیه، امکان تحصیل، توانمند سازی زنان و اصلاح شرایط زندگی در حاشیه نشینان دستیابی به اهداف سلامت مقدور نمی باشد.

چگونه عوامل تعیین کننده اجتماعی سلامت را بهبود بخشیم؟

- تلاش برای کاهش لایه های اجتماعی (باز توزیع ثروت)
- تلاش برای پیشگیری از عوامل آسیب رسان اجتماعی به سلامت
- تلاش برای کاهش آسیب پذیری مردم محروم نسبت به شرایط آسیب رسان سلامت (بهبود شرایط)
- کاهش پیامدهای نابرابر بیماری و جلوگیری از بدتر شدن شرایط اقتصادی و اجتماعی محرومان بیمار (بیمه)

مقام معظم رهبری در دیدار با کمیسیونرهای عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت سازمان جهانی بهداشت (دیمه ۱۳۸۴):

- ایشان سلامت را از اساسی ترین نیازهای بشر دانستند و تأکید نمودند که عوامل اجتماعی بیشترین تأثیر را بر سلامت انسان دارد.
- همچنین وضع نگران کننده سلامت در جوامع بشری را ناشی از بی عدالتی و تبعیض و خودخواهی قدرتهای بزرگ جهان دانستند و فرمودند در بررسی عوامل موثر بر سلامت نباید از نقش اخلاق و ایمان دینی غافل شد.

سازمانهای مرتبط با عوامل تعیین کننده سلامت

✓ مجلس شورای اسلامی	✓ وزارت نیرو
✓ نهاد ریاست جمهوری	✓ آب و فاضلاب
✓ دفتر مناطق محروم	✓ وزارت جهاد کشاورزی
✓ قوه قضاییه	✓ وزارت بازرگانی
✓ اداره زندانها و بهداشتی کل زندانها	✓ وزارت کار و امور اجتماعی
✓ وزارت رفاه و تامین اجتماعی	✓ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
✓ سازمان بیمه خدمات درمانی	✓ وزارت صنایع
✓ سازمان تامین اجتماعی	✓ وزارت علوم و تحقیقات
✓ سازمان بهزیستی	✓ وزارت مسکن و شهرسازی
✓ کمیته امداد	✓ سازمان نظام پزشکی
✓ وزارت آموزش پرورش	✓ سازمان مدیریت و برنامه ریزی
✓ نهضت سواد آموزی	✓ سازمان حفاظت محیط زیست
✓ وزارت راه و ترابری	✓ سازمان صدا و سیما
✓ وزارت کشور	✓ سازمان تربیت بدنی
✓ شهرداری و دهیاری	✓ موسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی
✓ ستاد مبارزه با مواد مخدر	✓ هلال احمر
✓ نیروی انتظامی	✓ سازمان تبلیغات اسلامی
✓ بسیج	✓ سازمان دامپزشکی
✓ و.....	✓ مرکز آمار ایران
	✓ بانک مرکزی

**Thanks for your
attention**